

DE STAD KAMPALA ALS GEOLOGISCHE METAFOOR

De stad Kampala is een van de snelst groeiende steden van Afrika, met een grote verscheidenheid aan woonmilieus en sociale groepen. De ongelijkheid eigen aan de stad heeft een ruimtelijke structuur die historisch gegroeid is. Dit onderzoek past een geologische metafoer toe om deze sociaal-ruimtelijke differentiatie te doorgronden.

Kampala, de hoofdstad van Oeganda en een van de snelst groeiende steden in Afrika, heeft een totale bevolking van meer dan 1,5 miljoen. De verspreiding van deze bevolking is echter zeer divers: waar de gemiddelde bevolkingsdichtheid in de stad een waarde van 6.100 inwoners per km² heeft, loopt deze op tot 30.000 inwoners per km² in de sloppenwijken van de stad. Deze ongelijkheid is ook merkbaar op socio-economisch vlak, weergegeven in een Gini-coëfficiënt van 0,34 voor Kampala.

Deze ongelijkheid heeft zoals in elke stad een ruimtelijke context, vertaald in een verscheidenheid aan woonmilieus en sociale groepen die deze bewonen. Bovendien hebben deze woonmilieus een zekere inertie door de fysische eigenschappen van de bebouwde ruimte. Hierdoor krijgt de huidige sociaal-ruimtelijke differentiatie in de stad een historische component, waarin bestaande structuren de nieuwe structuur van de stad grotendeels bepalen. Op deze manier wordt de stad een opeenvolging van verschillende sociaal-ruimtelijke configuraties gelinkt aan historische periodes; zoals een geologische stratigrafie een opeenvolging is van verschillende sedimentatieperiodes. Deze geologische metafoer wordt in dit onderzoek toegepast op de stad Kampala om de sociaal-ruimtelijke differentiatie te doorgronden.

De sociaal-ruimtelijke configuraties zijn complexer dan enkel residentiële ruimte. Ze zijn ontstaan in verschillende historische periodes en bijgevolg opgebouwd volgens de toen

heersende logica over de organisatie van residentiële ruimte en de gerelateerde collectieve consumptie. Bovendien verschilt deze logica naargelang de sociale groep waarvoor ze bestemd is, doordat verschillende groepen andere functies in de stad opnemen. Het socio-economisch vermogen verschilt ook van configuratie tot configuratie, wat zich vertaalt in de kwaliteit en kwantiteit van het woonmilieu waarin de arbeidscapaciteit en uiteindelijk de sociale groep gereproduceerd worden.

Wanneer een nieuwe periode zich voordoet, verandert de organisatielogica van de residentiële ruimte. De reeds bestaande sociaal-ruimtelijke configuraties worden dan gerecycleerd. Hierin speelt de inertie van de bebouwde ruimte een grote rol. Recyclage van een bestaande sociaal-ruimtelijke configuratie kan op de volgende drie manieren gebeuren. Een eerste mogelijkheid doet zich voor wanneer een nieuwe of andere sociale groep een bestaande configuratie overneemt, waardoor deze buurt een nieuwe functie krijgt in de stad. De residentiële ruimte kan bijgevolg aangepast worden. Een andere mogelijkheid is het behoud van de configuratie door de persistentie van de sociale groep of door het overnemen van een groep met een gelijkaardig profiel in de stad. Een laatste mogelijkheid is het verdwijnen van een sociaal-ruimtelijke configuratie.

Verschiedende dynamieken bepalen de recyclage van de sociaal-ruimtelijke configuraties in historische periodes. Wanneer de stad

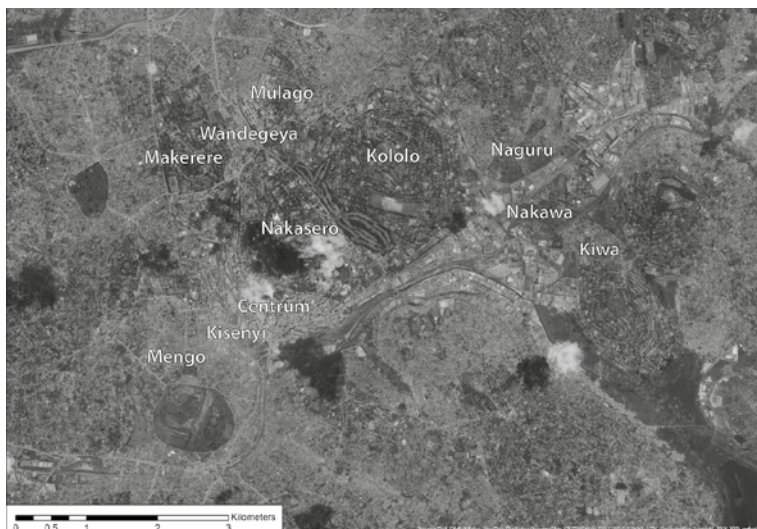
ingebod is in een kapitalistische productiewijze zijn het voornamelijk marktmechanismen die de sociaal-ruimtelijke configuraties beïnvloeden. Zo kan de rent gap theorie verklaren waarom bepaalde buurten juist investeringen ontvangen in een bepaalde periode. Op grotere schaal bestaat economische groei ook uit cycli; investeringsrondes die telkens een nieuwe arbeidsverdeling met zich meebrengen. Hieruit ontstaan vervolgens nieuwe ruimtelijke patronen die voortbouwen op de ruimtelijke patronen van een vorige periode of investeringsronde. De combinatie van deze verschillende patronen vormt dan weer de basis voor de volgende investeringsronde. De geologische metafoor is dan ook een toepassing van deze ideeën van Doreen Massey op de schaal van de stad om sociaal-ruimtelijke differentiatie beter te doorgronden. Deze benadering is reeds door Kesteloot toegepast op de Europese en Chinese stad. Zo tracht dit onderzoek deze benadering toe te passen op de Afrikaanse stad, meer bepaald Kampala.

Bij het bepalen van historische periodes voor de case van Kampala zijn er echter ook andere dynamieken van belang dan de hierboven beschreven dynamieken van kapitalistische aard, aangezien de stad een koloniaal verleden heeft. Verschillende auteurs hebben een koloniale productiemodus naar voren geschoven, waarin een pre-kapitalistische en kapitalistische modus co-existeren. Op die manier kunnen economieën voor levensonderhoud en markteconomieën naast elkaar bestaan. De discussie over het al dan niet bestaan van een koloniale productiewijze blijft onbeslist, maar toont wel aan dat de koloniale context verschillend is van deze van de moederlanden. Kapitalistische invloeden, zoals bijvoorbeeld uitgezet in de Kondratiev cycli, kunnen opgemerkt worden, maar het is vooral de heersende ideologie en de politieke macht die bepalend is voor de organisatie van de woonmilieus en de koloniale economie.

Sociaal-ruimtelijke configuraties in historische periodes

In het kader van dit onderzoek werd veldwerk in Kampala uitgevoerd in de vorm van stakeholder interviews en interviews met lokale wijkverantwoordelijken. De stakeholders zijn personen actief in huisvesting en planning in Kampala bij de verschillende overheden en ngo's. Tijdens de interviews werd het huidige en vroegere beleid rond huisvesting in de context van sociaal-ruimtelijke differentiatie onderzocht. De wijkverantwoordelijken (Eng: Chairmen) dienen als contactpersonen tussen de lokale overheid en de bewoners. Daardoor zijn zij goed op de hoogte van wat er gaande is in hun buurt. Thema's als migratie van en naar de wijk, algemene bevolkingssamenstelling en nieuwe ontwikkelingen werden bij hen bevestigd. Daarenboven werden observaties uitgevoerd voor elke wijk waarvan de wijkverantwoordelijke geïnterviewd werd. Hierbij

Figuur 1: Overzicht van de vernoemde buurten. Bron: Auteur.

werd gelet op de kwaliteit van de woningen, de ouderdom, nieuwe ontwikkelingen in de wijk en de algemene organisatieloga van de residentiële ruimte. Figuur 1 toont een overzicht van de buurten die vernoemd worden in dit artikel.

Gebaseerd op historische literatuur en de stakeholder interviews, zijn de volgende 4 grotere historische periodes gedefinieerd voor Kampala: de prekoloniale periode, de koloniale periode, de postkoloniale periode en de huidige globalisatieperiode. Deze hebben elk hun eigen economische, sociale en ruimtelijke karakteristieken. Wanneer van toepassing, zijn ook subperiodes gedefinieerd. De observaties in verschillende wijken in de stad in combinatie met interviews met de lokale wijkverantwoordelijken, lieten toe om de sociaal-ruimtelijke structuur van Kampala te doorgronden volgens deze periodes.

Figuur 2 toont de sociaal-ruimtelijke configuraties doorheen de historische periodes. Deze configuraties zijn horizontaal (in de tijd) gerelateerd. De hoogtes van de elementen duiden niet op de grootte van de configuraties, maar op de link met vorige configuraties. Er kan dan een onderscheid gemaakt worden tussen volledige recyclage/transformatie of gedeeltelijke transformatie met persistentie van een configuratie. Dit wordt ook duidelijk gemaakt door de hoogtes van de elementen in horizontale relatie. Wanneer geen element voorafgaat, duidt dit op het nieuw voorkomen van een configuratie; het gedeeltelijk voorafgaan duidt op een gedeeltelijk nieuw voorkomen van een configuratie. De grijswaarden geven een indicatie van de sociale groepen waartoe de bewoners van de configuratie behoren.

Prekoloniale periode

Deze periode werd gedefinieerd door de komst van de Britse kolonialisten. Op de heuvels in wat nu Kampala is, was het hof (de Kibuga) van het koninkrijk Buganda gevestigd. De in deze periode hoofdzakelijk rurale maatschappij was gecentreerd rond de Kibuga, waarin de (land)adel gevestigd was. De verdere omgeving en haar inwoners stonden ten dienste van dit hof. Boerderijen kwamen verspreid voor tussen velden van kleinschalige landbouw voor zelfvoorziening. Deze huisvesting was opgebouwd uit veelere tijdelijke materialen, zoals riet en moddersteen. Huisvesting bij het hof bestond ook uit tijdelijke materialen aangezien het hof bij een nieuwe koning verhuisde naar een andere heuveltop. Het laatste hof was op Mengo gevestigd. De aanwezigheid van kapitaal aan het hof trok ook allerhande handelaars aan. In 1894 werd het koninkrijk Buganda onder bescherming van de Britse kroon geplaatst. Dit verdrag maakte het uiteindelijke einde van de prekoloniale periode in 1900 (onder het Buganda verdrag) mogelijk. Hierin werd 10.034 vierkante mijl land aan de Britten overgedragen, waarop een eerste Britse nederzetting gevestigd werd.

Koloniale periode

Het Buganda verdrag introduceerde ook het 'mailo' landeigendomssysteem. Dit systeem is gelijkaardig aan een feodaal landeigendomssysteem, waarin land formeel eigendom werd van de Buganda adel (in ruil voor politieke medewerking met de Britten) en grond verpacht werd aan de bewoners. Dit systeem is nog steeds aanwezig op gronden in Kampala en heeft een blijvende impact op de ontwikkeling van de stad. Dit systeem erkent ook bonafide huurders, die na 12 jaar niet zomaar van het land gezet kunnen worden (voor bijvoorbeeld een herontwikkeling) zonder overleg of compensatie. Maar omdat er nog onderverhuurd wordt, is de eigendomsstructuur onduidelijk. Hierdoor zijn bewoners terughoudend om te investeren op deze grond en ontwikkelt er zich vaak een sloppenwijk.

Het land van de eerste nederzetting bleek al snel te klein, waarop de nederzetting uitbreidde naar de heuvel Nakasero en de naam Kampala kreeg. Doorheen de koloniale periode groeide deze nederzetting steeds uit, waarop Kololo, Makerere, Wandegaya, Mulago en Kiwa toegevoegd werden. Deze uitbreidingen

gebeurden in een dominante oostelijke richting, terwijl de traditionele nederzetting, gecentreerd rond de Kibuga in het westen uitbreidde. Dit introduceerde een dualiteit in Kampala tussen de formeel geplande koloniale nederzetting en de informeel gegroeide traditionele nederzetting.

De economische ontwikkeling van Kampala in deze periode was gekenmerkt door het kolonialisme: economische accumulatie was extractief van aard. De economie voor levensonderhoud maakte ook gradueel plaats voor de export van cash-gewassen, zoals katoen. Verwerkende industrie ontwikkelde zich later in en rond Kampala. Door de ontwikkeling van het spoor vestigde ook andere productie-industrie zich in de stad. Dit trok uiteindelijk de eerste migranten van het platteland aan, waardoor de vraag naar huisvesting steeg.

De koloniale nederzetting werd echter zeer strikt gepland in verschillende episodes, met een strikte segregatie van de Europese en Aziatische bevolking onder het mom van gezondheid en hygiëne. Ook werd een scheiding tussen de koloniale en traditionele nederzetting gehanteerd. De toenemende handel bemoeilijkte dit echter meer en meer, waarbij voornamelijk de Aziatische

De formele sector kan momenteel de bevolkingsevolutie niet opvangen

gemeenschap zich vestigde in deze oorspronkelijke bufferzone tussen beide delen. Huisvesting voor de Afrikaanse bevolking werd niet voorzien, waardoor de eerste plattelandsmigranten huisvesting zochten in de traditionele nederzetting. Dit beleid wijzigde na de Tweede Wereldoorlog, doordat de gedachte dat het kolonialisme niet voor altijd ging duren zijn intrede deed. Gelijkaardig aan de economische ontwikkeling in Europa groeide de industrie sterk vanaf de jaren '50. Bijgevolg groeide ook de vraag naar huisvesting van het industrieel personeel. De combinatie van deze factoren zorgde voor het uiteindelijk in rekening brengen van huisvesting voor de Oegandese bevolking, in de wijken Naguru en Nakawa. Naguru huisvestte opgeleid Afrikaans personeel, terwijl Nakawa huisvesting voorzag voor ongeschoolde arbeiders. Dit verschil uitte zich voornamelijk in de grootte en dichtheid van de woningen.

Postkoloniale periode

Oeganda bekam de onafhankelijkheid op 9 oktober 1962, het begin van de postkoloniale periode. Deze periode is gekenmerkt door een opeenvolging van verschillende politieke regimes. Het zijn deze verschillende regimes die elk hun eigen impact hadden op de ontwikkeling van Kampala, eerder dan economische dynamieken. De eerste verkozen president, Milton Obote, veranderde in 1963 de grondwet, waarop Oeganda een unitaire republiek werd waarin de koninkrijken afgeschaft werden. In deze periode werd staatshuisvesting voorzien, in de eerste plaats voor werknemers in de publieke sector. Deze wijken zijn strak gepland naar modernistische inspiratie, met middelhoogbouw in een groene open ruimte.

Overigens werden de sociale groepen vanaf de onafhankelijkheid ook niet meer volgens afkomst bepaald, maar eerder volgens socio-economische status. Zo nam de heersende hogere klasse geleidelijk de Europese wijken in en breidde deze verder uit. Bovendien verdichtten de Kibuga en haar omgeving tot informeel ontwikkelde armere buurten of sloppenwijken. Dit proces is een gevolg van de plattelandsmigratie, reeds ingezet in de koloniale periode. De Kibuga omgeving lag dan ook centraal bij

het handelscentrum, de voornaamste plaats van tewerkstelling. Overigens werd verdichting hier mogelijk doordat de koninklijke rol die de Kibuga in het verleden had, verdween met de afschaffing van de koninkrijken.

Het politiek regime van Obote kwam tot een einde met de militaire coup van Idi Amin Dada in 1971, die vervolgens Oeganda regeerde op een zeer autoritaire manier. In dit regime werd de Aziatische gemeenschap uit het land gezet en werd hun bezit staats eigendom. De economische gevolgen hiervan waren enorm aangezien deze gemeenschap de cash- en handelseconomie van het land domineerde. Land werd ook algemeen staats eigendom, waardoor grondbezit onmogelijk werd. De voorziening van huisvesting door de staat stopte in deze periode en de economie werd gereduceerd tot een overlevingseconomie. Bovendien verlieten hoogopgeleiden het land. Het regime kwam uiteindelijk tot zijn einde toen het Tanzaniaanse leger en het Ugandan Liberation Front ingrepen in 1979. Verkiezingen stelden Milton Obote terug aan als president. De Aziatische gemeenschap keerde deels terug, maar de eigendomsverhoudingen waren ondertussen al veranderd, waardoor de toenmalige Aziatische buurten geen directe link meer hebben met de Aziatische gemeenschap van vandaag. De eerdere woningen van deze gemeenschap werden, door de goede bouwkwaliteit, gegeerd bij de Afrikaanse middenklasse.

Omdat het nieuwe politieke regime niet in staat was de economische schade te herstellen en een stabiele staat te onderhouden, bezette het National Resistance Army onder Yoweri Museveni de hoofdstad Kampala in 1986. Zij hielden uiteindelijk nieuwe verkiezingen in 1989 waarin Museveni verkozen werd. De nieuwe grondwet van 1995 maakte een definitief einde aan de instabiliteit. Pas onder Museveni's regime werd economische heropbouw mogelijk onder internationale hulp en legislatieve veranderingen. Zo namen buitenlandse investeringen toe eind jaren '90, waarop de globalisatieperiode startte. Naar het einde van de postkoloniale periode ontstond ook een expat gemeenschap in Kampala.

Globalisatieperiode

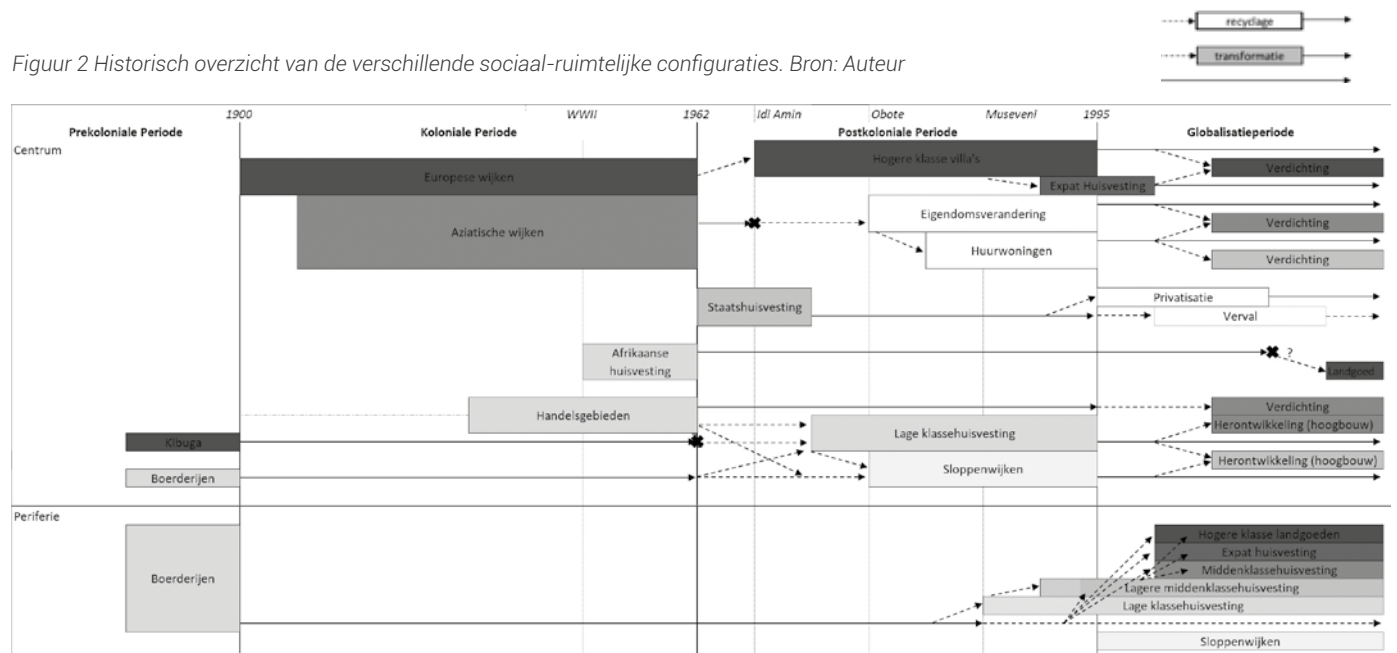
De toenemende liberalisatie van de Oegandese economie en privatisering van overheidsfuncties kenmerken de globalisatieperiode. Buitenlandse investeringen blijven dan ook toenemen. Zo is de voormalige overheidsbank Uganda Commercial Bank opgegaan in de Zuid-Afrikaanse Stanbic Bank. Verder heeft de overheid afgezien van de verantwoordelijkheid om huisvesting te voorzien en heeft ze een groot aandeel in de National Housing & Construction Company verkocht aan Libische en Arabische investeerders. Vervolgens heeft deze maatschappij haar huisvesting grotendeels verkocht. Staatshuisvesting die niet geprivatiseerd is, verkeert vandaag in slechte staat. De NHCC voorziet nu huisvesting voor verkoop in de hogere marktwaardes. Bovendien zijn belangrijke overeenkomsten gesloten met buitenlandse bedrijven, meestal Chinese, om infrastructuur te voorzien. Dit is nodig om de recent ontdekte oliereserves te kunnen exploiteren. Zoals reeds aangehaald heeft de stabiliteit onder Museveni deze ontwikkelingen mogelijk gemaakt, maar ook dit politiek regime staat vandaag meer en meer onder druk.

De huidige periode wordt ook gekenmerkt door een zeer grote migratie van het platteland naar de stad. Deze dynamiek brengt grote uitdagingen, zoals het voorzien van werk en huisvesting. Op dit moment is de formele sector, zowel in tewerkstelling als huisvesting, niet in staat deze bevolkingsevolutie op te vangen. Hierdoor is de meeste stadsgroei van informele aard, wat de voorziening van degelijke infrastructuur en diensten zeer moeilijk maakt. Aangezien de overheid niet meer direct huisvesting voorziet voor alle bevolkingsgroepen zijn er recent verschillende ngo's die, met steun van de overheid, deze vraag proberen op te vangen door middel van huisvestingscoöperatieven.

Economische logica bepaalt het urbanisatieproces in deze

Figuur 2 Historisch overzicht van de verschillende sociaal-ruimtelijke configuraties. Bron: Auteur

periferie, waarbij voornamelijk landbouwgebied opgaat in de stad. Locatiefactoren zoals de bereikbaarheid van het stadscentrum bepalen welke soort ontwikkeling interessant is. Landbouwers die deze gebieden oorspronkelijk bewoonden, ondervinden dan ook een druk om hun land te verkopen. Bovendien spelen ook fysieke eigenschappen een rol. Laaggelegen marginale gronden in moerasgebied zullen eerder door inwoners van de laagste economische klasse en plattelandsmigranten ingenomen worden. Zoals reeds aangehaald zijn ook gronden in het mailo landeigendomssysteem vatbaar om tot sloppenwijken te ontwikkelen. Algemeen vormt in de periferie de informele opdeling van land echter een enorme uitdaging, omdat deze opdeling eerder gebeurt dan het voorzien van publieke infrastructuur. Toegangswegen worden zo case-by-case gevormd en zijn zeer smal. Bijgevolg wordt het voorzien van infrastructuur bijna onmogelijk. Deze dynamiek komt meer voor in minder welvarende gebieden, omdat de nood voor extra inkomen door middel van het

buurten niet meer direct merkbaar zijn in de architectuur van de gebouwen. De tweedeling van Kampala tussen de formele koloniale nederzetting en de informele traditionele nederzetting die ontstaan is in de koloniale periode, zal echter wel voortduren in het verschil in aanbod van publieke infrastructuur en bijgevolg in de algemene welstand van de bewoners. De situatie is gelijkaardig voor de formeel geplande Afrikaanse huisvesting uit die periode. De wijken Nakawa en Naguru zijn namelijk in 2014 gesloopt voor een groter vastgoedproject, maar deze plannen werden later afgevoerd. Tot vandaag blijft het onduidelijk welke toekomst deze gebieden hebben, maar het lijkt erop dat vastgoedontwikkeling voor hogere marktwaarde opgestart zal worden. De oorspronkelijke bewoners hebben elders huisvesting moeten zoeken.

De koloniale tweedeling van Kampala leeft verder in het aanbod van publieke infrastructuur

onderverhuren van beschikbare grond hier groter is. In deze periode vinden ook grote transformaties plaats door verdichting in het centrum. Deze herontwikkeling introduceert meestal echter een hogere economische klasse. Hierbij spelen opnieuw locatiegebonden eigenschappen een rol (zoals nabijheid van het centrum, universiteit, ziekenhuis of andere voorzieningen) bij het bepalen van welke herontwikkeling economisch interessant is. Recent zijn ook de centraal gelegen sloppenwijken van Kisenyi en Wandegeya door hun ligging in herontwikkeling voor de lagere middenklasse. De oorspronkelijke bewoners moeten zo noodgedwongen verder van het centrum hun bron van inkomsten en onderdak zoeken aangezien ze de hogere huur niet kunnen betalen. De verdichting in de voormalige Europese en Aziatische wijken introduceert voornamelijk hoogbouw voor de midden en hogere inkomens, maar ook commerciële functies. Zo worden de Europese en Aziatische wijken geleidelijk door hoogbouw vervangen en zal het koloniale verleden van deze

De stad als geologische metafoer

De case van Kampala toont aan dat het beschouwen van de stad als een geologische metafoer bijdraagt tot een beter begrip van de sociaal-ruimtelijke structuur en ongelijkheid, en van de ontstaansgeschiedenis. Zo wordt een basis of startpunt bekomen voor dieper onderzoek in de huidige dynamieken. Kampala ondergaat echter een zeer sterke stedelijke groei, waardoor er relatief meer recente en nieuwe ontwikkeling is, dan dat verder gebouwd wordt op de reeds bestaande stedelijke structuur. Hierdoor wordt deze methode minder relevant buiten het historische centrum, waar enkel in de huidige periode stedelijke ontwikkeling heeft plaatsgevonden. Het beschouwen van de stad als geologische metafoer in deze perifere gebieden kan dan wel weer relevant worden in de toekomst. Hoe dan ook, de inzichten bekomen in deze studie kunnen ingezet worden voor dieper onderzoek op de huidige stedelijke dynamieken, zoals bijvoorbeeld het definiëren van een startpositie bij het modelleren van toekomstige stedelijke groei.

Literatuurselectie

- Gu, C., Kesteloot, C., & Cook, I. G. (2015) Theorising Chinese urbanisation: A multi-layered perspective. *Urban Studies*, 52(14), 2564-2580.
- Kesteloot, C. (2004) Urban socio-spatial configurations and the future of European Cities.
- Massey, D. (2007) In what sense a regional problem? *Regional Studies*, 41, S49-S59.

Thomas Vermeir (vermeir.t15@live.be) is momenteel student in stedenbouw en ruimtelijke planning aan de VUB. Dit artikel is geschreven op basis van de masterthesis in de geografie aan de KU Leuven.